

ЗАБОРОНА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROHIBITION OF POLITICAL PARTIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Щербанюк О.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
професор
Вільнюського університету

Кобрин В.С., к.ю.н.,
доцент кафедри конституційного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

Заборона політичних партій під час воєнних конфліктів є складним питанням. Із одного боку, це може стати важливим кроком для захисту національної безпеки та суверенітету країни. Однак, із іншого боку, це може призвести до обмеження свободи слова та політичної участі громадян. У даній статті розглядається важливе питання про можливість заборони політичних партій під час воєнних подій. Виокремлюється твердження, що заборона діяльності політичних партій може бути виправданою, коли це допомагає зберегти національну безпеку та суверенітет. Та згадується, що такий крок обмежує права людини шляхом ускладнення процесу відновлення країни після завершення конфлікту, через поганий політичний діалог між різними суспільними групами. Наголошено, що рішення про заборону політичних партій у період війни повинно базуватися на докладному аналізі обставин та враховувати можливі наслідки. У деяких випадках заборона може бути обґрунтованою заходом для збереження національної безпеки. Але в деяких ситуаціях такий крок може мало сприяти демократії та перешкоджати відновленню країни після воєнних подій. З'ясовано, що підстави для заборони політичних партій можна розподілити на два типи залежно від характеру негативних наслідків для держави та суспільства, які вони призводять – прямі та непрямі. Якщо «прямі» наслідки визначені порушенням суспільного порядку, внутрішнього або зовнішнього суверенітету, і закріплені в Конституції України та Законі України «Про правовий режим воєнного стану», то «непрямі» стосуються організації політичної партії та її учасників і знаходять відображення тільки в Конституції України. Зроблено висновок, що заборона політичних партій в умовах війни є складним питанням. З одного боку, це може бути необхідним кроком для захисту національної безпеки та суверенітету країни. З іншого боку, це може призвести до обмеження свободи слова та політичної активності громадян. Важливо враховувати всі фактори, які впливають на рішення про заборону політичних партій в умовах війни. Це включає характер війни, загрозу, яку становить заборонена партія, а також можливі наслідки заборони для демократичних інститутів країни.

Ключові слова: конституційне право, права людини, збройний конфлікт, воєнний стан, політичні партії, заборона політичних партій.

The banning of political parties during military conflicts is a complex issue. On the one hand, this can become an important step for the protection of national security and the sovereignty of the country. However, on the other hand, it can lead to restrictions on freedom of speech and political participation of citizens. This article examines the important issue of the possibility of banning political parties during wartime events. The statement that banning the activity of political parties can be justified when it helps to preserve national security and sovereignty is highlighted. But it is mentioned that such a step limits human rights by complicating the process of rebuilding the country after the end of the conflict, due to poor political dialogue between different social groups. It was emphasized that the decision to ban political parties during the war should be based on a detailed analysis of the circumstances and take into account the possible consequences. In some cases, a ban may be a justified measure to preserve national security. But in some situations, such a step can do little to promote democracy and hinder the recovery of the country after the war. It was found that the reasons for banning political parties can be divided into two types depending on the nature of the negative consequences for the state and society that they cause - direct and indirect. If the «direct» consequences are determined by the violation of public order, internal or external sovereignty, and are enshrined in the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law», then the «indirect» ones concern the organization of the political party and its members and are reflected only in the Constitution of Ukraine. It was concluded that banning political parties in wartime is a difficult issue. On the one hand, it may be a necessary step to protect the national security and sovereignty of the country. On the other hand, it can lead to restriction of freedom of speech and political activity of citizens. It is important to consider all the factors that influence the decision to ban political parties in wartime. This includes the nature of the war, the threat posed by the banned party, and the possible effects of the ban on the country's democratic institutions.

Key words: constitutional law, human rights, armed conflict, martial law, political parties, prohibition of political parties.

У 1937 році Карлом Лоевенштейном та Ван ден Бергом була розроблена концепція воєнної демократії, яку можна узагальнити так: справжня демократія гарантує рівність усіх політичних поглядів та ідеологій. Проте, існує одна виняткова умова, відповідно до якої демократія повинна захистити себе від свого власного зникнення. Політичні рухи та організації, що ставлять під загрозу принципи демократії, повинні бути заборонені. Більше того, демократія має зберігатися навіть у випадках, коли більшість вирішує відмовитися від неї, використовуючи для цього законні та, часто, демократичні інструменти, такі як референдуми та вибори [1, с.240-241].

У багатьох поставторитарних країнах Східної Європи відбувся певний ідеологічний злам у суспільній свідомості, а саме вивільнення від «тоталітарних» кайданів. При цьому молодий, незалежний політикум намагався раз і назавжди позбутися залишків тих політичних сил, які були домінантами за тоталітарних умов, а також не допустити виник-

нення їх аналогів у майбутньому. Робилося це, як правило, через закріплення на найвищому, конституційному рівні обмежень на реалізацію політичних прав, які у своїй сукупності становлять механізми самозахисту демократії, перетворюючи її на войовничу демократію. [2].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну призвело зупинки діяльності та заборони про-російських та прорадянських політичних партій в Україні. Цей аргументоване прагнення держави гарантує національну недоторканість та можливість уникнути хаосу в політичному середовищі, що може виникнути під час ведення повномасштабної війни. Однак цей крок викликає жваві дискусії стосовно того, чи буде він узгоджуватися з основними принципами демократії, оскільки це може обмежити свободу висловлювання поглядів та політичну активність громадян. З позиції держави, такий обмежувальний захід може виглядати як необхідний крок для збереження цілісності нації та результативного управління

державою в умовах кризи. Загалом, заборона політичних партій в умовах війни відкриває дискусію між вимогами національної безпеки та збереженням основ демократії.

Заборона політичних партій в умовах повномасштабного вторгнення є складним питанням. З одного боку, політичні партії можуть бути фактором розколу суспільства та дестабілізації ситуації. З іншого боку, вони також можуть бути важливим інструментом об'єднання людей та консолідації суспільства.

У нашому випадку, заборона політичних партій може призвести до певних позитивних наслідків. Наприклад, вона може допомогти об'єднати суспільство навколо спільної мети – перемоги у війні. Крім того, заборона політичних партій може запобігти поширенню дезінформації та пропаганди, які можуть дестабілізувати ситуацію в країні.

Однак заборона політичних партій також має низку негативних наслідків. Наприклад, вона може призвести до обмеження свободи слова та свободи асоціації. Крім того, вона може зробити важчим процес відновлення країни після війни, оскільки буде відсутній механізм політичного діалогу між різними групами населення.

Заборона чи розпуск політичної партії у демократичному суспільстві є винятковим заходом. Якщо належні державні органи приймають рішення звернутися до суду з позовом щодо заборони політичної партії, вони повинні мати достатні докази існування реальної загрози конституційному ладу чи основним правам і свободам громадян [3, р. 27].

Концепція «войовничої демократії» реалізована в ст. 37 Конституції України [4], ст. 3У «Про політичні партії» від 05.04.2001 року № 2365-III [5], та розгортається в п.9 ч.1 ст. 9 3У «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року № 389-VIII [6]. Згідно з цим законодавством, військове командування разом із військовими адміністраціями (за їх наявності) можуть вживати заходів, включаючи залучення органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, для заборони політичних партій та громадських об'єднань, якщо їх діяльність спрямована на:

- ліквідацію незалежності України;
- насильницьку зміну конституційного ладу;
- порушення суверенітету і територіальної цілісності держави;
- підрив безпеки держави;
- незаконне захоплення державної влади;
- пропаганду війни, насильства, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі;
- посягання на права і свободи людини;
- загрози здоров'ю населення;
- пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну;
- виправдовування та заперечення російської агресії.
- глорифікацію, виправдання дій та/або бездіяльності осіб, які здійснювали або здійснюють збройну агресію проти України.

Також існує заборона створення і діяльності організаційних структур політичних партій у виконавчих і судових органах влади, військових формуваннях, державних підприємствах, навчальних закладах та інших державних установах, а також заборону створення воєнізованих формувань в цих партіях та організаціях.

Як вважається, підстави для заборони політичних партій можна розподілити на два типи залежно від характеру негативних наслідків для держави та суспільства, які вони призводять – прямих та непрямих. Якщо «прямі» наслідки визначені порушенням суспільного порядку, внутріш-

нього або зовнішнього суверенітету, і закріплені в Основному Законі та Законі України «Про правовий режим воєнного стану», то «непрямі» стосуються організації політичної партії та її учасників і знаходять відображення тільки в Конституції України.

Тому аргументовано у своєму науковому дослідженні Ковбас І. вказує, що єдиним можливим способом реагування партії на неправомірні дії її члена, який б виключав її відповідальність за ці дії, є негайне засудження цих дій відповідальним представником партії і негайне розривання усіх організаційно-правових зв'язків з таким членом. Це передбачає його виключення з партії та припинення членства в фракції політичної партії у представницьких органах держави, а також застосування інших відповідних заходів. В інших випадках, які можуть включати формальне невизнання, відведення на відстань або навіть пряму підтримку дій члена політичної партії, така партія повинна нести правові наслідки, які визначаються з урахуванням характеру та серйозності порушення, включаючи вплив позицій партії [7].

З цього можна висловити думку, що під час дії воєнного стану компетентні органи можуть порушувати питання про заборону політичних партій лише у разі настання «прямих» негативних наслідків. Проте можливість ініціювати заборону політичних партій на підставі внутрішньої організації партії відсутня.

У часи миру контроль над діяльністю політичних партій покладається на центральний орган виконавчої влади, що втілює державну політику у сфері реєстрації (легалізації) громадських об'єднань, відповідно до статті 21 Закону України «Про політичні партії в Україні». Заборона здійснюється на підставі, визначених в статтях 5 та 6 цього ж закону, які відтворюють підстави заборони, закріплені в статті 37 Конституції України, з додаванням пропаганди російського, комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їх символіки. Однак залишається незрозумілим, чому законодавець обмежився коротким переліком підстав для заборони політичних партій, що передбачено відповідальним органом при встановленні правового режиму воєнного стану.

Необхідність заборони діяльності політичних партій є важливим питанням, яке пов'язане з балансуванням між захистом демократії та збереженням свободи вираження поглядів. Обов'язковість здійснення цього кроку через судовий порядок відіграє критичну роль у забезпеченні справедливості та дотриманні конституційних гарантій. Такий підхід не лише забезпечує об'єктивний аналіз фактів, що можуть служити підставою для заборони, але й гарантує участь всіх зацікавлених сторін у судовому процесі. Це також сприяє публічній довірі до правосуддя, виключаючи можливість дружнього або необгрунтованого припинення діяльності політичних сил.

У справі «Рефах Партісі (партія Добробуту) та інші проти Турції», Європейський Суд з прав людини встановив ключові критерії, які можуть призвести до заборони партії та враховує питання на які повинна відповісти держава перед здійсненням цього заходу:

1. Чи існують переконливі докази загрози демократії, і чи є ця загроза невідвратною (великою ймовірністю)?;
2. Чи виявляють члени керівництва та члени партії певні дії та виступи, які можуть бути причетні до партії загалом?;
3. Чи створюють такі дії та виступи, виражені від імені партії, збірну картину, яка суперечить концепції демократичного суспільства, включаючи його політичну орієнтацію (суспільний порядок)? [8].

За період від 2014 до 2022 року, в Україні було прийнято рішення про заборону діяльності двох політичних партій, які сприяли тоталітарній ідеології або використовували комуністичні символи. Зокрема, ці партії включали Комуністичну партію робітників і селян та оновлену

Комуністичну партію України. Додатково, з метою захисту національних інтересів та протидії російській агресії, було також припинено діяльність інших двох партій - «Руський блок» та «Руська єдність».

З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році, в Україні було прийнято рішення про заборону кількох інших політичних партій. Першою забороненою партією стала Комуністична партія України, яку звинуватили 19 травня 2022 року у підтримці російської агресії проти України та пропагуванні ідеології комунізму, що суперечить Конституції України.

Другою забороненою партією стала Партія Шарія, вирішення про заборону якої прийнято 16 червня 2022 року. Партію Шарія було звинувачено у поширенні антиукраїнської пропаганди та підтримці російської агресії проти України.

Третьою партією, яку припинили, став Опозиційний блок, рішення про заборону якого було прийнято 15 вересня 2022 року. Опозиційний блок було звинувачено в підтримці російської агресії проти України та в утриманні зв'язків з російським режимом.

Як зауважує Б. Бернацький стосовно процедури заборони партій в українській судовій практиці, то коли мова йде про заборону або припинення діяльності політичних партій, не проводилася комплексна оцінка. Така ситуація зберігається протягом 9 років війни. Як в 2014, так і в 2022 році Окружний адміністративний суд міста Києва, який розглядав всі відповідні справи, не здійснював аналіз того, чи відповідає втручання суспільним потребам та чи є воно адекватним. Єдиним аспектом, який отримав пра-

воє обґрунтування, було встановлення, чи несе партія відповідальність за дії свого керівника, як у справі «Руського блоку» [9].

В діючому законодавстві України закріплено можливість заборони діяльності політичних партій лише в судовому порядку. Проте під час воєнного стану, держава має можливість призупинити діяльність партій позасудовим шляхом. Цей аспект відображений в Указі Президента України від 19.03.2022 року № 153/2022, що стосується призупинення діяльності окремих політичних партій [10].

Зазначений Указ був введений з метою забезпечення національної безпеки та громадського порядку, особливо враховуючи пряму військову агресію з боку Російської Федерації. Він був прийнятий у зв'язку з антиукраїнською політичною та організаційною діяльністю окремих партій, а також діями їхніх членів, спрямованими на незаконне захоплення державної влади та показом колабораціонізму. В Указі також враховані програмні цілі партій, що містять антиукраїнську позицію, та поширення ними інформації, що виправдовує агресію Російської Федерації проти України.

Отже, заборона політичних партій в умовах війни є складним питанням. З одного боку, це може бути необхідним кроком для захисту національної безпеки та суверенітету країни. З іншого боку, це може призвести до обмеження свободи слова та політичної активності громадян. Важливо враховувати всі фактори, які впливають на рішення про заборону політичних партій в умовах війни. Це включає характер війни, загрозу, яку становить заборонена партія, а також можливі наслідки заборони для демократичних інститутів країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cliteur P., Rijkema B., The Foundations of Militant Democracy. In M. Ellian A. (Ed.), The State of Exception and Militant Democracy in a Time of Terror (pp. 227-272) URL: <https://hdl.handle.net/1887/23053>
2. Барабаш Ю., Берченко Г. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (На досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. № 2023/01. С. 54. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2023-01-054>
3. Керівні принципи щодо свободи об'єднань. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Проект «Координатор проектів в Україні». URL: <https://www2.osce.org/files/f/documents/1/2/233076.pdf>
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 20 септ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Ковбас І. Матеріально-правові аспекти заборони діяльності політичних партій у мирний час та в умовах дії воєнного стану: міжнародні стандарти та перспективи для законодавства України. С.382-404; Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспектива, практика: колективна монографія / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, В. Задирака, Т. Коломонець, В. Клиничук та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2022. 986 с.
8. Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey, Apps. 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98, Європейський суд з прав людини (13 лютого 2003), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60936>
9. Bernatskyi B. National and European standards for the prohibition of political parties. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*. 2018. Т. 4. С. 122–131. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2018.5>
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій»: Указ Президента України від 19 березня 2022 р. № 153/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153/2022#Text>